

KARAÇAY FOLKLORUNDA NART SHURTUK'UN TORUNLARI

Umar BAYRAMUKOV

Çeviren: Adilhan APPA

Nart kahramanlık destanları, Kuzey Kafkasya'da yaşayan halkların hemen hepsinin folklorunda adeta bir kültür abidesi olarak yerini almış, bugünkü çağdaş edebiyatlarının temelini oluşturmuştur.

"Nart" sözünün kökü hangi dilden çıkmıştır? Bu söz nasıl oluşmuştur? Bu sözün anlamı nedir? "Nart" sözü kimler için söylenmiştir? Nart destanları ilk olarak hangi milletin kültüründe ortaya çıkmıştır? Nart destanlarında anlatılan kahramanların adları hangi milletin dilindedir? Bu kahraman adlarının söz olarak anlamları nedir?

Yukarıdaki bu soruların cevabını bulmak için birçok alim yıllarca araştırmalar yapmışlar ve halen bu araştırmalarına devam etmektedirler. Araştırmacılar, yukarıda verilmiş olan ilk iki sorunun cevabını bilimsel olarak ortaya koymuş bulunmaktadır. Ancak diğer sorular henüz tam olarak aydınlığa kavuşturulamamıştır. Biz bu çalışmamızda, tam olarak aydınlığa kavuşturulamamış soruların cevabını aramaya çalışacağız.

İlk önce, çeşitli araştırmacıların, "Nart" sözüyle ilgili ileri sürdükleri görüşlere bakalım:

1. "Nart" sözü ile ilgili ilk görüşü ortaya atan Adige alim Ş. Nogmov'dur (1796- 1844). Ş. Nogmov, "Nart" sözünü, "Nar- ant" (Ant'ın gözü) şeklinde açıklamış ve bu sözün Adigece olduğunu ileri sürmüştür (1).

2. Prof. Dr. L. P. Lopatinskiy (1842- 1922), "Nart" sözü ile Ermenice "mard" (insan) sözünün bağlantılı olduğunu ileri sürmekte ve bunu Gürcü-Svanca "mar" (insan) sözüyle karşılaştırmaktadır (2).

3. M. Tuganov (1870- 1953), "Nart" sözünü, "Na"- "art" (bizim ateşimiz, bizim ocağımız) şeklinde açıklamakta ve bu sözün Osetçe olduğunu ileri sürmektedir (3).

4. Ş. D. İnal- İpa, "Nart" sözünü "annenin ailesi, annenin çocukları" şeklinde açıklamaktadır (4).

5. A. M. Hadagatl, "Nart" sözünün iki ayrı sözden kurulduğunu ileri sürmektedir: "Nar" (göz)- "te" (hediye etmek) veya "Nar- t (1)". A. M. Hadagatl, "Nart" sözünün Adigece olduğunu ileri sürmektedir (5).

6. G. Dumesil, birinci olarak, " Nart " sözünün, eski Arien dilindeki "Nrit" (dans etmek) sözünden geldiğini ileri sürmekte , ikinci olarak da, Sanskritçe ve eski İrancı "Nar" (erkek) sözünden geldiğini ileri sürmektedir (6).

7. V.İ. Abayev, "Nart" sözünün Moğolca olduğu-

nu ileri sürmekte ve bu sözü : "Nar" (güneş) -"t" (çocuk veya soy bildiren ek) şeklinde açıklamaktadır. V.İ. Abayev bu etimolojik açıklamasına iki türlü anlam vermektedir. Bunlar; birinci olarak ; kozmogonik inanışlar yönünden, "Güneşin Çocukları" şeklinde, ikinci olarak da; totem inanışları yönünden, "Kurtun çocukları " şeklindedir.

V. İ. Abayev bu açıklamalarını, hangi materyallerden ortaya çıkardığını ve hangi temellere dayandığını belirtmemiş ve kestirip atmıştır.

V. İ. Abayev, " Nartlar kimlerdir?" sorusunun cevabını ise şöyle vermektedir: "Nartlar, Alanlardır. Alanlar ise Osetlerin atalarıdır. Nart destanları diğer Kafkasyalı halklara Osetlerden geçmiştir" (7).

8. Prof. Dr. Magomet Habiçev , " Nart" sözünü Moğolca kökenli olduğunu söylemekte ve bu sözü: "Nar" (güneş)- "t" (çocuk eki) şeklinde açıklamaktadır. M. Habiçev, "Nart" sözünün "kahraman, pehlivan, güçlü, akıllı, ünlü, namı" anlamlarına geldiğini söylemektedir. "Nartlar kimlerdir?" sorusunu ise cevapsız bırakmaktadır (8).

" Nart" sözünün hangi dilden çıkmış olduğu konusunda V. İ. Abayev ile M. Habiçev aynı görüşü paylaşmaktadırlar. Ancak bu sözün anlamı konusunda farklı görüşler ileri sürmektedirler. V. İ. Abayev, "Güneşin çocukları" ve " Kurtun çocukları" derken M. Habiçev, "kahraman, pehlivan, güçlü, ünlü" demektedir. Ben, bu iki alimin görüşlerini birleştirerek, "Nart" sözünün hem "Güneşin çocukları" ve "Kurtun çocukları" anlamlarına geldiğini hem de "kahraman, pehlivan, güçlü, ünlü" anlamlarına geldiğini söylüyorum. Bunun nedenini, bu yazının son kısımlarında açıklamaya çalıştım.

Nartlar kimlerdir? XIII ve XIV. yüzyıllarda Kafkasya'da "Nartlar" diye hangi millete ad verilmiştir? Bana göre, gerçekten de eskiden Kafkasya'da "Nart" adında bir kavim yaşamıştır. Benim bu görüşümün temeli Nart destanlarının, Karaçay- Malkar, Abhaz, Adige, Oset varyantlarına dayanmaktadır.

Söz gelimi Karaçay- Malkarlılardaki Nart Örüzmeğ destanı, " Çok eski zamanlarda Nartlar- Gurtlar adlı bir halk yaşamış" (9) diye başlar. Abhaz Nart destanlarında, "Nartlar, Narsana çevresinde, Kuban ve İncik ırmakları kenarında yaşıyorlardı" denilmektedir (10). Adige Nart destanlarında, "Bu kahramanların mensup olduğu millete Nartlar diyorlardı" denilmektedir (11). Oset Nart destanlarında, "Nartların yaşadığı yerlere bir yıl açlık- kıtlık gelmişti" denil-

mektedir (12).

"Nart" sözü ilk kez Kafkasya'da mı ortaya çıkmıştır, yoksa çok daha önceleri bu söz başka milletlerde var mıydı?

Bizim görüşümüze göre, Cengiz Han ve Moğol ordusu Kafkasya'yı istila etmeden önce de, Moğolca'da "Nart" sözü vardı. Bu yüzden biz "Nartları" ararken (totem inancı bakımından: kurdun çocukları kozmogonik inancı bakımından: güneşin çocukları, insanı sıfatlayan: güçlü, pehlivan, kahraman), ortaçağdan önceki dönemlerde bir takım izler aramaya çalışıyoruz. Bu dönemlerde Orta Asya'nın geniş bozkırlarında Çinliler, Hun Türkleri ve Moğollar komşu olarak yaşıyorlardı.

Moğolların kendilerine "Nartlar" adını vermedikleri bilinen bir gerçektir. Çinlilerin bilinen en eski zamanlarından bu yana Konfüçyus inancını sürdürdükleri de bilinmektedir. O zaman bizim, Hun Türklerinin kozmogonik ve totem inanışlarına bakmamız gerekir.

Hun Türklerinin yaratılış ve kuruluş efsanelerine baktığımız zaman; Hunlar kendilerinin güneş ışıklarına benzeyen bir "nur" dan yaratıldıklarına inanmaktadırlar. Hunlar bu yüzden güneşe ve aya tapınırlardı. Ayrıca Hunlar, gökte olduğunu varsaydıkları "Tengri" ye de inanırlardı (13).

Bu bilgiler ışığında, Hun Türklerinin kozmogonik inanışları (yaratılış inancı) bakımından, onların kendilerini "güneşin çocukları" saydıklarına şüphe yoktur.

Hun Türklerinin bir kolu olan "Türkütler" (Göktürkler 550- 560 yıllarında doğuda Sarı Denizden, batıda Azak denizine kadar (Kuzey Kafkasya'da bu sınırlar içerisine girmektedir) olan toprakları ve bu bölgelerde yaşayan yerli kavimleri 200 yıl kadar hakimiyetleri altına almışlardır. L. N. Gumilev " Drevnie Türki" (Eski Türkler) adlı kitabında şöyle demektedir: " Eski Çin kaynaklarında, Türkütler 'Fuli' (Kurtlar) denildiğini, Türküt hanlarının mensup oldukları sülale isimlerine de'Aşina' denildiğini görüyoruz".

"Aşina" sözü iki sözden oluşmuştur:"A"- "şino" (çino) "A" sözü "ak/ beyaz" anlamında çevrilmiştir. "Şino/ çino" sözü ise Moğolca "kurt" demektir. Yani bu anlamda, "Aşina" sözü: "Ak/Beyaz Kurt> Aksüyek/ Akkemik/ Asil/ Soylu/ Bey Kurt" anlamına gelmektedir (14).

Çince "Bey kurt" sözü ile "Türküt Han" sözü aynı anlamdadır. Peki bunun sebebi nedir? Eski Çin kaynaklarında , Türkütlerin yaratılış efsaneleriyle ilgili çok ilginç iki belge bulunmuştur. Birinci belgede, Türkütlerin, Hun Kağanının oğlu ile bir dişi kurttan türedikleri; ikinci belgede ise, Altay dağlarında yaşayan "So" adında bir kavim ile yine bir dişi kurttan türedikleri anlatılmaktadır. Her iki belgede de dişi kurt ön plandadır. Bu arada , Türkütlerin bayraklarında kurt başı resminin olduğunu da söyleyelim. (15). L.N. Gumilev, "Türk" (Türküt) sözünün. "güçlü, kuvvetli, pehlivan, kahraman" anlamlarına geldiğini söylüyor (16).

Bu bilgileri bir araya toplayıp incelediğimiz zaman, kozmogonik inancı bakımından "güneşin çocukları", totem inancı bakımından "kurtun çocukları", insan sıfatlaması bakımından "kahraman, pehlivan" adlarının Türkütler için kullanıldığını görüyoruz.

Böylece, "Nart" sözü ile "Türküt " sözünün anlamlarının aynı olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani, bu iki söz, aynı halkın, Türkütlerin adıdır. Çinliler, Türkütler "Tu-ku-fuli" (Kurtlar), Moğollar "Nartlar" adını vermişlerdi. Türkütler ise kendilerine "Türküt" diyorlardı. Bütün bu anlatılanlardan, Moğolların "Nart" adını Türkütler için kullandıkları ortaya çıkmaktadır.

"Nart" adının, Türkütler için kullanıldığına dair ortaya daha başka deliller koymak mümkündür. Sözgelimi, Karaçay-Malkar Nart destanlarında anlatılan Nart kahramanlarının en büyük atası olan "Shurtuk" ile yine Nartların anası olan "Satanay"ı inceleyelim.

"Suhurtuk" sözü, "S - hurt- uk" şeklinde üç bölümden oluşmuştur. "Uk" (ok/ uruk) sözü, eski Türkçe'de, "oğul, soy" anlamına gelmektedir (17). "Hurt" sözü, Türk lehçelerinde "kurt" anlamında kullanılmaktadır (18). Sözgelimi, bugün bir Türk boyunun adı da "Başkurt" (Baş- Kurt) tur."Shurtuk" sözünün ikinci ve üçüncü bölümünü birleştirdiğimiz zaman ortaya: "Hurt-uk" (Kurtun oğlu/ soyu) şeklinde bir anlam çıkmaktadır."shurtuk" sözünün birinci bölümündeki "S" sözü ise, Türkütlerin türeyiş efsanelerinden ikincisinde anlatılan "So" adlı kavimle bağlantılıdır. Bu bilgiler ışığında, "Shurtuk" sözünü tekrar inceleyelim: "So- hurt- uk > Su- hurt- uk > Us- hurt- uk > S- hurt- uk" yani ortaya "Kurt soyundan olan So kavmi şeklinde bir anlam çıkmaktadır.

"Satanay" sözü de, "So" kavmiyle bağlantılıdır. "Satanay" sözü: "Sa- t- anay" şeklinde üç bölümden oluşmaktadır. Birinci hece: "Sa/ So" kavimi ile ilgilidir. İkinci hece: "t" çokluk ekidir. Üçüncü hece: "anay" ise "ana/ anne" demektir. Yani, "Satanay" sözünden "So kavminin anası" şeklinde bir anlam çıkmaktadır. "Satanay" sözünü "Sata" (mercan taşı)- "anay" (ana/anne) şeklinde de açıklamak mümkündür.

"Nart" sözünün Türkütler için kullanıldığına dair bir başka delil de, Karaçay- Malkar Nart destanlarındaki "Nartlar- Gurtlar" şeklindeki giriş sözüdür. Orta çağ başlarında; "Gur (n)" (Gurlar/ Gunlar/ Batı Hunları) adında, çeşitli kavimlerden oluşmuş bir kavimler birliği vardı. Bu birliğin içerisinde: Uygur, Katigur, Onogur, Gunugur, Utigur, Şarogur gibi Türk kavimleri bulunuyordu. Bu kavimlerin birçoğu da Kuzey Kafkasya'da yaşamışlardır.

492 yılında, "Gao- Güy" adlı Türk konfederasyonu Jujanlar tarafından dağıtıldıktan sonra, Doğu Avrupa'ya "On- o- gur, Şar- o- gur, Ut- i- gur, Kut- i- gur" adlı kavimler göç ettiler. "On-, Şar-, Ut-, Kut-" sözleri, çoğul eki ve soy bildiren ek olmakla birlikte aynı zamanda bu kavimlerin kozmogonik inanışlarını (boğa) totem inanışlarını gösteren (güneş) terimleridir. Bizim görüşümüze göre bu totem inancını bildi-

ren terimin anlamının "boğa" değil, "kurt" olması gerekir. Bu görüşümüzü, Oğuz Türklerinin "Dede Korkut" destanları da desteklemektedir. Bu destanlarda anlatıldığına göre, Oğuz Han'a batı yönünü bir kurt göstermektedir. Bu görüşümüze bir başka delil de, Türkutların türeyiş efsanelerindeki kurt motifidir.

"Gurt" sözü, aynen "Nart" sözünde olduğu gibi, iki bölümden oluşmuştur. "Gur" (güneş)- "t" (çocuk eki veya soy bildiren ek). "Gurt" sözü, yine "Nart" sözünde olduğu gibi, kozmogonik anlamı bakımından "güneşin çocukları", totem anlamı bakımından da "kurtun çocukları" anlamlarına gelmektedir. Yani, Türkçe bir söz olan "Gurt" sözü, Moğolca bir söz olan "Nart" sözünün, Türkçe'deki bir varyantıdır. "Gurt" sözü, Türkçe'de "kurt" demektir. "Nartlar-Gurtlar" sözünden "Kurtlar- kurtlar" şeklinde bir anlam çıkmaktadır. "Kurtlar" sözünün Türkutlar için söylendiğini ise eski Çin kaynakları açıklamaktadır.

Eski zamanlarda, "Nartlar" sözü Türkutlar için kullanılıyor ise Nart destanlarının birinci temelini de Türkutlar atmış olmalıydılar. Nart kahraman adlarının anlamlarını Oset, Adige. Abhaz dillerinde açıklamaya çalışanlar sonuçta bir çözüm elde edememişlerdir. Nart Shurtuk'tan başlayarak bütün Nart kahraman adlarının anlamları ancak Türk lehçeleriyle (Karaçay-Malkar Türkçesi de buna dahil olmak üzere) açıklanabilmektedir. Elde edilen bu bilgiler, Nart destanlarının temelini ilk olarak türkutlar tarafından oluşturulmaya başlandığını göstermektedir.

Böylece, Nart sözünün hangi dilden çıktığı, Nart destanlarının kimler tarafından oluşturulduğu ve Nart sözünün kimler için kullanıldığı sorularına cevap vermiş olduk. Şimdi ortaya, "Moğolların 'Nart' diye adlandırdıkları Türkutlar, XIII- XIV. yüzyıllarda Kuzey Kafkasya'da nereden çıktılar" sorusu çıkmaktadır. Hunlar ve diğer Türk boyları, 115 yılına kadar Huanhe ırmağı çevresinde yaşıyorlardı. 115- 158 yıllarında, Siyenpiler karşısında yenilgiye uğrayan Hunlar ve diğer Türk boyları Volga ve Ura ırmakları dolaylarına geldiler. Bu topraklarda 200 yıl kadar yaşayan bu kavimler, buradaki yerli kavimleri de kendi bünyelerinde eriterek Batı Hunlarını meydana getirdiler (19). Batı Hunları, Kırım'ı, Kuzey Kafkasya'yı ve Avrupa'yı hakimiyetleri altına alarak Suriye dolaylarına kadar genişlediler. 439 yılında Tabgaçlar, Huanhe ırmağının yukarı bölgesinde yaşayan Hunların "Hesi" adlı boyunu yenilgiye uğrattılar. Bu yenilgiden sonra "Aşina" sülalesine mensup 500 kadar Hun-Türk prensi aşiretlerini de yanlarına alarak Altay dağlarına doğru göçtüler. Bunlar daha sonra Türkut adını alacaklardır. Altay dağları civarına gelen Türkutlar 110 yıl kadar, Jujanların hakimiyetinde, demircilik yaparak yaşadılar. Türkutlar burada So kavmiyle karıştılar. Türkutlar, 545 yılında, Jujanlardan bağımsızlıklarını geri aldılar ve 550- 560 yıllarında, doğuda Sarı Denizden başlayarak, batıda Azak denizine kadar olan toprakları hakimiyetleri altına aldılar. Kuzey Kafkasya bölgesi de Türkutların hakimiyet alanı içindeydi (20). Türkut Devletinin Batı Kağanı "Tun

Yabgu Han" ve kardeşi "Baga Şad" (Kuzey Kafkasya'nın hakimi), 630 yılında şimdiki Kuzey Kazakistan topraklarına vergi toplamak için gittiklerinde, Sibiry halklarının hükümdarı olan "Batır" tarafından öldürüldüler. Daha sonra Türkut Devletinin Batı Kağanlığına "Sibir- Han" adıyla Batır geçer. Sibir Han, önüne gelen Türkutları kılıçtan geçirir. Sibir Han'ın kılıcından kurtulmayı başaran Baga Şad'ın oğullarından birisi, aşiretiyle birlikte, Hazar Türklerine sığınır ve Hazar Türkleri onu kendilerine kağan yaparlar.

Bizim görüşümüze göre, Hazar Kağanlığı, 115- 118 yılları ile 630 yılı arasında Orta Asya'dan Hazar Kağanlığına sürekli göç eden Türkut aşiretlerini güneydeki topraklarına yerleştiriyordu. Hazar Kağanlığının güney kısımları Kuzey Kafkasya'nın Terek, Gum, Kuban ırmakları civarı bölgelerinden oluşmaktaydı. Hazar Kağanlığı, herhalde, Türkutların meşhur savaşçılık kabiliyetlerini bildiğinden, onları Kuzey Kafkasya'yı dış saldırılardan korumaları için sarp dağ geçitlerine yerleştiriyordu.

Sonuç olarak, XIII- XIV. yüzyıllarda Moğollar, Kuzey Kafkasya'yı istila ettikleri zaman, burada Türkutların torunlarıyla karşılaştılar ve Türkutlara dedikleri gibi onların torunlarına da "Nartlar" adını verdiler.

Dipnotlar:

- (1) Ş. Nogmov, İstoriya Adigeyskogo Naroda, Nalçik, 1947, s. 27.
- (2) SMOMK, cilt XII, Tiflis, 1891, s. 45.
- (3) İzvestiya Osetinskogo NII Kraevedeniya, 1925, 1, s. 372.
- (4) Ş. D. İnal- Apa, Ob Abhazskih Nartskih Skazaniyah, Trudı Abhazskogo NII, Shumi, 1949, s. 111- 116.
- (5) A. M. Hadagatl, Geroičeskiy Epos Nartı i Ego Genezis, Krasnodar, 1967, s. 206.
- (6) G. Dumesil, Osetinskiy Epos i Mifologiya, M., 1977, s. 19.
- (7) Skazaniya O Nartah, Osetinskiy Epos, M., 1978, s. 28- 29- 35.
- (8) M. A. Habıçev, Karaçaevo- Balkarskoe İmennoe Slovoobrazovaniye, Çerkessk, 1971, s. 137- 138.
- (9) Karaçay Halk Tavruhla, Mikoyan Şahar, 1940, s. 17.
- (10) Nartı, Abhazinskiy Narodniy Epos, Çerkessk, 1975, s. 185.
- (11) Nartı, Adıgskiy Geroičeskiy Epos, M., 1974, s. 343.
- (12) Skazaniya O Nartah, Osetinskiy Epos, M., 1978, s. 70.
- (13) L. N. Gumilev, Drevnie Türki, M., 1967, s. 76- 79.
- (14) L. N. Gumilev, Drevnie Türki, M., 1967, s. 21- 24.
- (15) L. N. Gumilev, Drevnie Türki, M., 1967, s. 21- 27- 76- 78.
- (16) L. N. Gumilev, Drevnie Türki, M., 1967, s. 22.
- (17) Sevortyan, Etimologičeskiy Slovar Türkskih Yazıkov, M., 1974, s. 582.
- (18) Drevne Türkskiy Slovar, M., 1969, s. 647.
- (19) L. N. Gumilev, Hunnı B Kıtae. M., 1974, s.5.
- (20) L. N. Gumilev, Drevnie Türki, M., 1967, s. 21- 24- 47- 57.